

فصلنامه علمی ((مدیریت دفاع هوایی)) دوره دوم ، شماره ۳ ، آذر ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

الگوی اجرای جنگ ترکیبی

علی اصغر بیک بیلندی^۱، مهدی رودگر صفاری^۲، حسین دادوند^۳، محمدرضا دیبا^۴، رضا سلیمی^۵

- ۱- عضو هیئت علمی و استادیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی
- ۲- دانشجوی دکتری؛ علوم دفاعی راهبردی، مدرس دانشگاه علوم و فنون دریایی امام خامنه ای (مدظله)
- ۳- دانشجوی دکتری؛ علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی
- ۴- دانشجوی دکتری؛ علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی
- ۵- دانشجوی دکتری؛ علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

چکیده

اطلاعات مقاله

ابهام، پیچیدگی، چندبُعدی و فرایندی بودن مهم‌ترین ویژگی جدیدترین شیوه جنگی است. جنگ ترکیبی طیف گسترده‌ای از ابعاد و مؤلفه‌ها به شیوه همگون و ناهمگون است که در این نوع جنگ‌ها که نبرد غیرخطی به شمار می‌رود، مورد استفاده قرار می‌گیرد. به همین دلیل یک هوشیاری همیشگی در مقابل دشمن، جزو بایدهای یک نظام مستقل و دارای دشمنان بسیار است. بر این اساس، هدف اصلی تحقیق پاسخ به این سؤال است که «الگوی اجرای جنگ ترکیبی چیست؟»

تحقیق حاضر از نوع کاربردی-توسعه‌ای، روش انجام تحقیق توصیفی-تحلیلی با رویکرد آمیخته است. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود صاحب‌نظران، نخست با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه نیمه ساختار یافته با خبرگان این حوزه، نسبت به احصای ابعاد و مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌ها اقدام گردید و سپس عوامل به دست آمده توسط پرسش‌نامه بین ۷۵ نفر از جامعه تقسیم و جمع‌آوری شد. یافته‌های تحقیق بیانگر این است که جنگ ترکیبی دارای ۲ بعد؛ «آفند غیرعامل» و «آفند عامل» می‌باشد. بعد «آفند غیرعامل» با ۸ مؤلفه و ۴۲ زیرمؤلفه و بعد «آفند عامل» با ۲ مؤلفه و ۱۲ زیرمؤلفه موردسنجش، ارزیابی و تأیید قرار گرفت و در نهایت الگوی اجرای جنگ ترکیبی و همچنین پیشنهاداتی ارائه گردید.

تاریخ پذیرش: ۱۳/۰۸/۱۴۰۲

تاریخ دریافت: ۰۶/۰۴/۱۴۰۲

کلمات کلیدی:

آفند عامل، عافند غیر عامل، جنگ ترکیبی.

نویسنده مسئول:

علی اصغر بیک بیلندی

ایمیل:

ali.biek@yahoo.com

استناد به مقاله: علی اصغر بیک بیلندی، مهدی رودگر صفاری، حسین دادوند، محمدرضا دیبا، رضا سلیمی.

الگوی اجرای جنگ ترکیبی. فصلنامه علمی ((مدیریت دفاع هوایی)) دوره دوم ، شماره ۲ ، پائیز ۱۴۰۲.

Journal of Air Defense Manegment

Vol. 2, No, 3, 1402

Research Paper

Hybrid War Execution Model

Aliasghar Beikbilandi¹, Mehdi Rudgarsfari², Hossein Dadvand³, Mohammad Reza Diba⁴,
Reza Salimi⁵

1- Assistant Professor of Higher National Defense and Strategic Research Institute

2- Ph.D. Student, Strategic Defense Sciences, Lecturer of Imam Khamenei University of Marine Science and Technology (Moazdaleh)

3- Ph.D. Student, Strategic Defense Sciences, Higher National Defense University, Tehran, Iran

4- Ph.D. Student, Strategic Defense Sciences, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

5- Ph.D. Student, Strategic Defense Sciences, Higher National Defense University, Tehran, Iran, Faculty of Social Sciences, AJA Command and Staff University, Tehran, Iran

Article Information

Accepted: 1402/08/13

Receieved:1402/04/06

Keywords:

effective attack, non-acting attack, combined warfare.

Corresponding Author:

Aliasghar Beikbilandi

Email:

A.Asgarzadeh@CASU.AC.IR

Abstract

Ambiguity, complexity, multidimensionality and processuality are the most important characteristics of the latest war method. Combined war is a wide range of dimensions and components in a homogeneous and heterogeneous manner, which is used in this type of war, which is considered a non-linear war. For this reason, a constant vigilance against the enemy is one of the musts of an independent system with many enemies. Based on this, the main goal of the research is to answer the question, "What is the pattern of implementing hybrid warfare?"

The present research is of applied-developmental type, descriptive-analytical research method with mixed approach. Considering the specialization of the research topic and the limited availability of experts, first, by using library sources and semi-structured interviews with experts in this field, the dimensions and components and sub-components were calculated, and then the factors obtained by The questionnaire was distributed and collected among 75 people from the community. The findings of the research show that the combined war has 2 dimensions; There are "inactive pests" and "active pests". The dimension of "passive offense" with 8 components and 42 sub-components and the dimension of "active offense" with 2 components and 12 sub-components were measured, evaluated and confirmed, and finally, the model of the implementation of combined warfare was presented as well as suggestions

HOW TO CITE: Aliasghar Beikbilandi, Mehdi Rudgarsfari, Hossein Dadvand, Mohammad Reza Diba, Reza Salimi. Hybrid War Execution Model. Journal of Air Defense Manegment Vol.2, No, 3, 1402.

۱- مقدمه

مفهوم جنگ با پیچیده‌تر شدن شرایط اجتماعی و ابزارهای ارتباطی به تدریج دچار تحولات بسیار زیادی شده است. شناخت و تبیین موضوع جنگ با تمام ابعاد آن برای جوامع مختلف از اهمیت زیادی برخوردار است. (Andrew, ۲۰۲۰). جدیدترین و پیچیده‌ترین سبک جنگیدن که تاکنون مطرح شده، جنگ‌های ترکیبی است. جنگ ترکیبی، به کارگیری هم‌زمان و توأمان ترکیبی از ابزارهای متعدد می‌باشد و این که جنگ ترکیبی شامل استفاده یک بازیگر دولتی یا غیردولتی از همه ابزارهای در دسترس دیپلماتیک، اطلاعاتی، نظامی، اقتصادی و غیره با هدف ایجاد بی‌ثباتی در کشور هدف می‌باشد (Alexander, 2022).

جنگ ترکیبی از این منظر اهمیت پیدا می‌کند که جامعه هدف به دلیل رویارویی و مواجه شدن با انبوهی از مشکلات، دچار بحران تصمیم‌گیری شده و آنگاه زمینه پذیرش شکست و تسلیم او فراهم می‌شود. از این رو به نظر می‌رسد کشورهای استکباری بنا دارند از زمینه‌های موجود نظیر تغییرات نسلی و به میدان آمدن نسل‌های جدید، آثار برجای‌مانده از کاربرد جنگ‌های گذشته نظیر مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم، واگرایی‌های ناشی از تهاجم فرهنگی نسبت به ارزش‌ها، پیامدهای ناشی از ضعف و ناکارآمدی دولت‌ها، گستردگی و نفوذ شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی و غیره برای پیشبرد اهداف خود استفاده کنند تا در نهایت با هجمه‌های متنوع و متعدد، اقدام به براندازی و ساقط نمودن نظام مد نظر خود نمایند.

بنابراین با عنایت به موارد یادشده، دغدغه و مشکل اصلی تحقیق؛ نبود ادبیات یکسان و یکپارچه در خصوص جنگ ترکیبی، ابعاد، مؤلفه‌ها، روابط بین آنها و رتبه بندی اجرای آنها، برداشت‌های متفاوت و گاهی متضاد از جنگ ترکیبی و... می‌باشد پس نیاز است نسبت به تبیین پیچیدگی این هجمه‌ها در ابعاد و زمینه‌های متنوع و مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی- امنیتی، فرهنگی- اجتماعی، سایبری و غیره، اقدام نمود. این شناخت می‌تواند باعث جلوگیری از غافلگیری راهبردی گشته؛ بنابراین با در نظر گرفتن گستردگی جنگ ترکیبی و نبود ادبیات غنی و قابل‌انکا و دربرگیرنده همه جوانب موضوع، مسئله اصلی تحقیق تبیین الگوی اجرای جنگ ترکیبی است.

۲- مبانی نظری

۲-۱- پیشینه شناسی

با بررسی‌های به‌عمل‌آمده و مطالعه منابع موجود در داخل کشور و جستجو در برخی از سایت‌های خارجی مرتبط با عنوان تحقیق، پروژه، رساله، مقاله و تحقیق علمی مستقل مرتبط با این تحقیق تحت عنوان «الگوی اجرای جنگ ترکیبی» مشاهده نگردید، لیکن از جمله تحقیقات و مطالعات انجام‌شده در قالب رساله و مقالات علمی و پژوهشی مرتبط با برخی از موضوعات این تحقیق عبارت‌اند از:

نام محقق	سال تحقیق	موضوع	نتیجه
مرتضی خسروان	۱۴۰۰	تقابل غرب با جمهوری	انقلاب اسلامی با نوع جهان بینی خاص خود نسبت به نظم نوین جهانی، منافع تمدن غرب با محوریت آمریکا را در منطقه و جهان به خطر انداخت

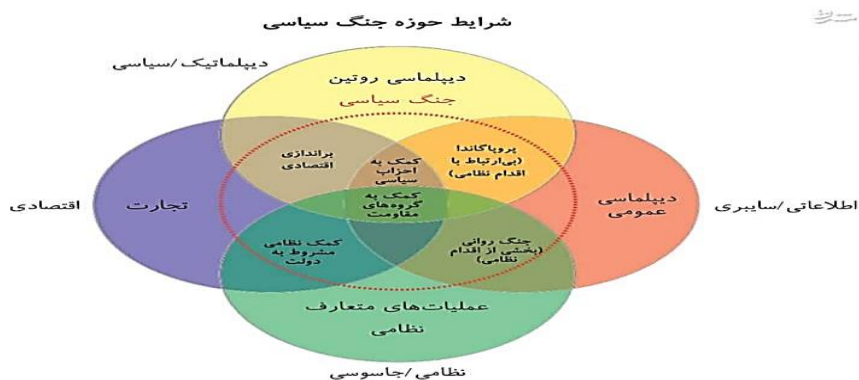
نام محقق	سال تحقیق	موضوع	نتیجه
جم، مرتضی علویان، حسین رفیع	- رساله	اسلامی ایران در بستر جنگ هیبریدی	لذا از ابتدای انقلاب اسلامی دشمن با شیوه‌های گوناگونی در پی ضربه زدن و نابودی جمهوری اسلامی است. با مرور زمان و پیشرفت فناوری شیوه‌های جدیدی از جنگ مطرح شده است. امروزه اندیشمندان از جنگ ترکیبی سخن می‌گویند. در جنگ ترکیبی تلاش می‌شود تا یک برتری نامتقارن نسبت به دشمن متعارف خود پیدا کرد. این مزیت نه تنها خود را در حوزه نظامی اثبات می‌کند بلکه در تمام عناصر قدرت ملی از جمله قدرت دیپلماتیک، اطلاعاتی، نظامی، اقتصادی، مالی، فرهنگی و اجرای قانون وارد می‌شود. جنگ ترکیبی شامل استفاده از ابزارهای نرم پیش از ابزار سخت (نظامی) برای رسیدن به مقاصد مدنظر در یک کشور هدف است. جنگ اطلاعاتی و رسانه‌ای، اغوای سیاسی و دیپلماتیک، تحریم و جنگ اقتصادی، تحریک اختلافات قومی و نژادی، جنگ داخلی، انقلاب رنگی، تغییر رژیم و چندین عبارت دیگر، همگی در تعریف جنگ هیبریدی جای می‌گیرند.
مارک وویجر ^۱	۲۰۲۱ مقاله	واقعیت جنگ هیبریدی چیست؟	ناتو به عنوان ائتلافی از بسیاری از کشورها که هریک با مهارت‌های خاص خود، به امنیت مشترک فراآتلانتیک کمک می‌کنند، نه تنها می‌تواند با حوزه‌های ترکیبی مختلف که جداگانه گرفته شده‌اند مقابله کند، بلکه می‌تواند «سکوی هم‌افزایی» را با هدف تقویت «هیبرید» فراهم کند. این کشورها باید با تهدیدات نظامی از خارج و همچنین تهدیدات از درون در سراسر طیف سیاسی، اجتماعی، حقوقی، انرژی، اقتصادی، اطلاعاتی و سایر مبارزه کنند. البته بسیاری از این موارد باید با همکاری سایر سازمان‌های فراملی (مانند اتحادیه اروپا) که صلاحیت بهتری در جنبه‌های غیرنظامی مانند اقتصاد دارند، بررسی شوند. با این حال، ناتو زمانی در بهترین حالت خود قرار دارد که این نوع تلاش‌ها را متحد و هماهنگ می‌کند تا به هم‌افزایی گسترده‌ای دست یابد و انعطاف‌پذیری اعضای خود را بهبود بخشد.
آرتم برانکو، دنيس زاهارچوک،	۲۰۲۱ مقاله	جنگ ترکیبی ؛ تهدیدی برای امنیت ملی دولت	جنگ ترکیبی به عنوان شکلی از جنگ اعلام نشده با استفاده یکپارچه از ابزار نظامی و غیرنظامی (اقتصادی، سیاسی، اطلاعاتی و روانی و غیره) انجام می‌شود که ماهیت مبارزه نظامی را به طور اساسی تغییر می‌دهد؛ بنابراین، تغییر ماهیت درگیری‌های مسلحانه کنونی و تهاجم ترکیبی

نام محقق	سال تحقیق	موضوع	نتیجه
والنتین زولکا ^۲			فدراسیون روسیه به اوکراین، انگیزه‌ای برای تسریع تحولات و تغییرات ساختاری در بخش امنیتی و دفاعی اوکراین ایجاد کرده است.

۲-۲- مفهوم شناسی

جنگ ترکیبی^۳: جنگ ترکیبی، به‌کارگیری هم‌زمان و توأمان ترکیبی از ابزارهای متعدد می‌باشد و این‌که جنگ ترکیبی، شامل استفاده یک بازیگر دولتی یا غیردولتی از همه ابزارهای در دسترس دیپلماتیک، اطلاعاتی، نظامی، اقتصادی و غیره با هدف ایجاد بی‌ثباتی در کشور هدف می‌باشد (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۱۲۵). روش جنگ هیبریدی شامل تلاش‌های چندلایه‌ای است که بی‌ثباتی کشور هدف و قطبی کردن جامعه آن را دنبال می‌کند. در جنگ کلاسیک مرکز ثقل مادی است، درحالی‌که در جنگ ترکیبی مرکز ثقل ایدئولوژیک است و افکار عمومی مردم را هدف قرار می‌دهد. نیروی متخاصم سعی می‌کند در سیاستمداران صاحب نفوذ و تصمیم سازان کلیدی به‌وسیله ترکیب عملیات سخت (نظامی) و تلاش‌های براندازانه تأثیرگذاری نماید (Pindják, ۲۰۱۵: ۱۱)

جنگ سیاسی^۴: جنگ سیاسی استفاده از ابزار سیاسی برای وادار کردن حریف به انجام خواست خود بر اساس نیت خصمانه است. اصطلاح سیاسی تعامل محاسبه‌شده بین یک دولت و یک مخاطب هدف، از جمله دولت و یا جمعیت عمومی دیگر را توصیف می‌کند (English Encyclopedia, 2022).

شکل شماره ۱ - شرایط حوزه جنگ سیاسی در جنگ ترکیبی (منبع: Rand think tank Report, 2018)

^۲ Artem Bratko, Denys Zaharchuk, Valentyn Zolka.

3 Preparedness and Resilience

4 Political warfare

جنگ اقتصادی: جنگ اقتصادی درواقع ادامه دیپلماسی و مذاکره است، در جنگ ترکیبی همه مؤلفه‌ها در کنار هم قرار دارند. تحت تأثیر قرار دادن خواسته‌های یک جامعه، وابسته‌سازی و کنترل‌پذیر کردن آن، تحریم و جنگ ارزی، کاهش ارزش پول ملی، تعرفه‌گذاری‌های مختلف، جلوگیری از واردات ابزارهای پیشرفته تولید و غیره، بخشی از مؤلفه‌های جنگ اقتصادی هستند. ج.ا.ایران با مقاومتی که در برابر جبهه استکباری از خود بروز داده، همواره در معرض تهدیدات و جنگ‌های مختلفی از طرف جبهه استکباری قرار گرفته است که از جمله می‌توان به جنگ اقتصادی وضع تحریم‌های سنگین اشاره کرد. (دهکردی و دیگران، ۱۳۹۹).

جنگ سایبری: موضوع سایبر یکی از زمینه‌هایی است که از دیدگاه «جوزف نای»^۵ پراکنش و انتشار قدرت در جهان را نشان می‌دهد. این جنگ زیرمجموعه‌ای از «جنگ اطلاعاتی»^۶ است و شامل اقداماتی می‌شود که در فضای سایبر رخ می‌دهد (Lord & Sharp, 2011: 7).

جنگ اطلاعاتی: مارتین لیبیکي ضمن وفادار ماندن به تعریف کامل نظامی جنگ اطلاعاتی در سال ۲۰۱۸ هفت شکل مختلف جنگ اطلاعاتی را به شرح زیر نام می‌برد:

- (۱) جنگ فرماندهی و کنترل: هدف آن از بین بردن مغز متفکر دشمن است.
 - (۲) جنگ بر پایه اطلاعات: که متشکل از طراحی، حفاظت و ممانعت از دسترسی به سامانه‌هایی است که برای برتری برای فضای نبرد در جستجوی دانش کافی هستند.
 - (۳) جنگ الکترونیک: فنون رادیویی، الکترونیک یا رمزنگاری.
 - (۴) جنگ روانی: از اطلاعات برای تغییر ذهنیت و طرز فکر مخاطب استفاده می‌شود.
 - (۵) جنگ هکرها: که در آن به سامانه‌های رایانه‌ای حمله می‌شود.
 - (۶) جنگ سایبر: ترکیبی از همه موارد شش‌گانه بالا (شیخ و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۰-۵).
- جنگ فرهنگی: جنگ فرهنگی به تعارض فرهنگی بین گروه‌های اجتماعی و پیکار برای چیرگی ارزش‌ها، باورها و کردارهای آنان گفته می‌شود. ایجاد یک حالت بحرانی، عدم تعادل، اغتشاش و اختلال در یک سیستم را که عناصر آن را آداب‌ورسوم، اخلاقیات، فرهنگ، عرف، سبک زندگی، زبان، ادبیات، جنبه‌های شناختی، ارزش‌ها و هنجارها تشکیل می‌دهد، تهاجم فرهنگی می‌گویند (بنی‌فاطمه، ۱۳۹۹).

۳- ادبیات نظری تحقیق

۳-۱- گزارش اجلاس امنیتی مونیخ در سال ۲۰۲۱ میلادی:

در یک تعریف جامع‌تر در اجلاس امنیتی مونیخ ۲۰۲۱، نبرد هیبریدی شامل ترکیبی از ابزارهای مختلف متعارف و غیرمتعارف است. این ابزارها از دیپلماسی تا جنگ نظامی شامل: دیپلماسی، جنگ اطلاعاتی و پروپاگاندا، حمایت از ناسامانی‌ها و شورش‌های محلی، نیروهای نامنظم و چریکی، نیروهای ویژه، نیروهای کلاسیک نظامی،

⁵ Joseph Samuel Nye Jr

⁶ Information Warfare(IW)

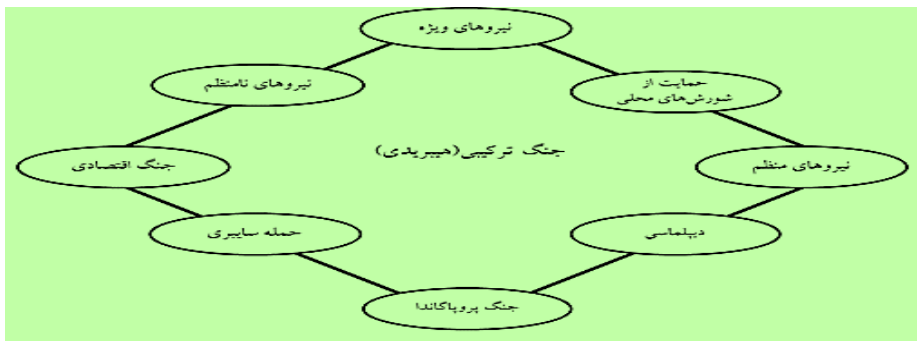
جنگ اقتصادی و حمله‌های سایبری می‌شود. هدف اصلی جنگ ترکیبی، برانگیختن گسل‌های موجود یا بالقوه درون جامعه کشور هدف از طریق تحریک عده‌ای از مردم و سوق دادن آن‌ها به سمت آشوب و درگیری است. بعداً این مرحله، می‌توان از طریق رسانه‌ها جریان این آشوب را از محتوای اصلی منحرف و آن را بزرگ‌نمایی کرد تا ناآرامی‌های بیشتری به راه افتاده و در پی آن یک واکنش بین‌المللی که می‌تواند به تحریم‌های سنگین‌تری منجر شود، شکل بگیرد (Munich Security Report, 2021: 21).

شکل شماره ۲- ابعاد جنگ ترکیبی در گزارش امنیتی مونیخ، ۲۰۲۱ روش‌شناسی پژوهش

۲-۳- گزارش اجلاس امنیتی مونیخ در سال ۲۰۱۵ میلادی

«جنگ ترکیبی»، «تهاجم ترکیبی» یا «جنگ هیبریدی» نوعی از جنگ است که در آن یکی از طرف‌های درگیر ساختار نیروهای خود را به‌نوعی بهینه کرده است که از ترکیب تمام منابع موجود، متداول و غیرمتداول در یک زمینه و بستر فرهنگی منحصربه‌فرد استفاده کند تا اثرات خاص و هم‌افزایی در برابر یک رقیب متداول ایجاد کند. در «جنگ ترکیبی» صحنه نبرد با استفاده از «ترکیبی از چندین ابزار متعارف و غیرمتعارف جنگی» مهیا می‌شود. کنفرانس امنیتی مونیخ ۲۰۱۵، جنگ ترکیبی را ترکیبی از ابزارهای مختلف متعارف و غیرمتعارف جنگی معرفی کرده است و هشت ابزار مختلف جنگ ترکیبی را به شکل زیر ترسیم نموده است، صحنه نبرد با استفاده از ترکیبی از ابزارهای مختلف نظامی و غیرنظامی دیپلماسی، جنگ اطلاعاتی و پروپاگاندا، حمایت از ناآرامی‌ها و شورش‌های محلی، نیروهای نامنظم و چریکی، نیروهای ویژه، جنگ اقتصادی و حمله‌های سایبری سامان یافته است. (Munich Security Report, 2015: 35)

شکل شماره ۳- ابعاد جنگ ترکیبی در گزارش امنیتی مونیخ، ۲۰۱۵

«جنگ ترکیبی» به راهبرد پیچیده‌ای اطلاق می‌شود که ترکیبی از نبردهای متعارف، نامتعارف، سایبری، روانی و اطلاعاتی را در خود جای می‌دهد و متناسب با آن طیف گسترده‌ای از ابزارها را به شیوه متقارن یا نامتقارن در نبردی غیرخطی مورداستفاده قرار می‌دهد. ابعاد و مؤلفه‌های این جنگ که اصطلاحاً به آن جنگ هیبریدی می‌گویند، فعالیت‌های نظامی متعارف و غیرمتعارف، جنگ تبلیغاتی و رسانه‌ای، جنگ اقتصادی و انواع تحریم‌ها، جنگ سایبری، دیپلماسی و مذاکره، جنگ روانی و اطلاعاتی، تروریسم، شورش و ناآرامی اجتماعی را شامل می‌شود. (Alexander, 2022)

۳-۳- ابعاد جنگ ترکیبی در بیانات فرماندهی کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)
فرماندهی کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص جنگ ترکیبی در فقهی کلام خود می‌فرماید: «حرف آخر من این است که دشمنان ما، جبهه دشمن؛ چون دشمن یک جبهه است، یک جبهه عظیم است؛ امروز دست زده به یک تهاجم ترکیبی؛ تهاجم دشمن یک تهاجم ترکیبی است؛ یعنی جنبه‌های اقتصادی در آن است، جنبه سیاسی در آن هست، جنبه امنیتی در آن هست، جنبه رسانه‌ای در آن هست، جنبه دیپلماسی در آن هست؛ از همه جهت یک حمله ترکیبی دسته‌جمعی را شروع کرده‌اند؛ ما در مقابل بایستی حرکتمان ترکیبی باشد؛ از همه جهت بایستی تلاش کنیم، البته دفاع باید بکنیم اما همیشه در موضع دفاعی نمی‌توانیم بمانیم... دشمن تهاجم می‌کند. ما هم باید تهاجم داشته باشیم»^۷. «امروز جنگ‌های دنیا جنگ‌های ترکیبی است. می‌دانید؛ جنگ سخت و جنگ نرم و جنگ فکری و جنگ فرهنگی و جنگ با سلاح‌های گوناگون و جنگ شناختی و امثال این‌ها با همدیگر مایه‌ی تهاجم به یک ملت یا یک کشور است. بازی‌های جنگ بایستی بتواند همه‌ی این لایه‌ها را با شیوه‌های نو، با شیوه‌های روزآمد، ان شاءالله تأمین کند»^۸.

شکل شماره ۴- ابعاد جنگ ترکیبی در بیانات امام خامنه‌ای (خود ساخته)

۱. بیانات فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در دیدار فرماندهان نیروی هوایی آجا، ۱۴۰۰/۱۱/۱۹.

۲. بیانات فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در مراسم مشترک دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه جامع امام حسن مجتبی (علیه‌السلام) فراجا در تاریخ

۱۴۰۱/۰۷/۱۱.

۳-۴- جنگ ترکیبی و مؤلفه‌ها

این نوع از جنگ، ترکیبی از توانمندی‌های نظامی متداول و متعارف، ظرفیت‌های شورش و آشوب، تروریسم و افراط‌گرایی، جنگ‌های چریکی و نامتقارن یا محدود، دیپلماسی، جنگ‌های سایبر و فناوری‌های پیشرفته نظامی جنگ‌های روانی و تبلیغاتی است (DeBenedictis & Kent, 2020: 28).

الف- فعالیت نظامی متعارف و غیرمتعارف:

فعالیت‌های نظامی در دو گروه متعارف و غیرمتعارف قابل دسته‌بندی هستند. متعارف بودن یا غیرمتعارف بودن فعالیت نیز طبق معیارهای مختلفی قابل تقسیم‌بندی است. برای مثال، حق دفاع در برابر مهاجمین در عرف بین‌الملل یک فعالیت نظامی متعارف است و استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی یک اقدام نامتعارف است. جنگ ترکیبی شامل ابعاد متنوع منازعه و برای اهداف متفاوت است که نه تنها شامل تعداد کثیری از مخالفان احتمالی (پارتیزان‌های متفاوت ضد دولتی، کشورهای پیرامونی کم قدرت‌تر، قدرت‌های منطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ)، بلکه همچنین شامل طیف گسترده‌ای از تاکتیک‌ها (متعارف، غیرمتعارف و غیرنظامی) نیز می‌شود (Thiele & Ralph, 2017: 54).

ب- شورش و ناآرامی اجتماعی:

استفاده از شورش‌ها و ناآرامی‌های اجتماعی به عنوان یک عامل ایجاد بی‌ثباتی نقش مهمی در جنگ ترکیبی ایفا می‌کند. نوآوری جنگ ترکیبی این است که نیروهای منظم و نامنظم می‌توانند هم‌زمان وارد یک درگیری فعال اجتماعی، دستکاری‌شده یا اجباری علیه یک جمعیت مشخص شوند. در عین حال انواع اقدامات از جمله «تغییر رژیم» و «مهندسی دموکراسی»، همراه با استفاده ابزاری از موضوع صلح، می‌توانند برای دستیابی به اهداف اجتماعی و سیاسی استفاده شوند. از این نظر، جنگ ترکیبی غالباً از روش‌های قانونی و غیرقانونی و هم اقدامات نظامی و هم غیرنظامی استفاده می‌کند که به طور مستقیم بر جمعیت هدف تأثیر گذاشته وارد منازعه با آن می‌شود (Williamson, Murray and Peter Mansoor, 2016).

پ- تروریسم:

«اشمید» اقدامات سیاسی را به دودسته متعارف و نامتعارف تقسیم می‌کند. در اقدامات سیاسی نامتعارف، یک دسته‌بندی دوطبقه‌ای یعنی؛ «اقدامات سیاسی نامتعارف خشونت‌آمیز» و «اقدامات سیاسی نامتعارف غیر خشونت‌آمیز» را جای می‌دهد. در حوزه اقدامات سیاسی نامتعارف خشونت‌آمیز در طرف دولتی آن تروریسم دولتی، ترور، جنگ داخلی، قتل‌عام، نسل‌کش، سرکوب خشونت‌آمیز و در طرف غیردولتی آن تخریب فیزیکی، ترور، تروریسم، جنگ چریکی، قتل‌عام، شورش و انقلاب‌های خشونت‌بار جای می‌گیرد. ترور را می‌توان به دو نوع سرخ و سیاه تقسیم کرد:

- ۱- ترور سرخ؛ دفاع غیرکلاسیک (عملیات مسلحانه مخفی) در برابر سرکوب کلاسیک است (استفاده از نیروهای نظامی، انتظامی، زندان، شکنجه و...)
- ۲- ترور سیاه؛ سرکوب غیرکلاسیک «ترور دولتی» در برابر دفاع کلاسیک (همچون اعتراضات عمومی و تشکیلاتی). عمل تروریستی به عنوان یکی از شیوه‌های مبارزه اجتماعی، همیشه در تاریخ بشر بوده (فرهادی، ۱۳۸۸: ۷۷) و جایگاه مهمی در جنگ ترکیبی به خود اختصاص داده است. برای مثال روسیه در اوکراین از انواع نیروها برای پیشبرد اهداف خود استفاده کرد. این نیروها شامل موارد زیر بودند:
- نیروهای ویژه (اسپتسناز)، متعلق به سرویس اطلاعاتی ارتش روسیه^۹
- شبه‌نظامیان روس، متشکل از سربازان سابق تحت قرارداد؛
- شبه‌نظامیان «چوسک» قزاق و ضداسلامی (این افراد در اوستیای جنوبی نیز در طول جنگ با گرجستان در سال ۲۰۰۸ فعال بودند).
- افراد محلی هوادار مسکو (Gardner, 2015: 94)

ت- جنگ روانی و اطلاعاتی:

جنگ روانی در دائره‌المعارف بریتانیکا این گونه تعریف شده است: «فرایند بهره‌برداری صحیح و طراحی شده از تبلیغات و اقداماتی با اتکا به ابزارهای نظامی، اقتصادی یا سیاسی که هدف اصلی آن نفوذ در عقاید، احساسات، عواطف، تمایلات و رفتار مخاطبان (افراد دشمن، بی طرف، هم پیمان و دوست) و تأثیرگذاری بر آنان، به منظور پیروزی در جنگ و تسلیم کامل نیروهای دشمن و تضعیف روحیه آنان است.» تجاوز غیر به حریم اطلاعاتی خودی را که باعث جدال و به خطر انداختن منافع ملی شود، جنگ اطلاعات می‌گویند. این جنگ هرگونه حمله به یک عملیات اطلاعاتی، یا محافظت از عملکردهای اطلاعاتی بدون توجه به ابزار حمله را شامل می‌شود. در این تعریف، جنگ اطلاعاتی بر این حقیقت تأکید دارد که اطلاعات و فناوری‌های مرتبط، برای امنیت ملی و دفاع اهمیت حیاتی دارد و جبهه‌ای که از ابزار، دانش، تکنیک‌ها و تاکتیک‌های جنگ اطلاعات برخوردار است به نسبت برتری و تسلط، بر جبهه مقابل غالب است. این جنگ مختصات ذهنی جوامع هدف اهمیتی مشابه مختصات سرزمینی در نسل‌های گذشته جنگ پیدا کرده است. اطلاعات در جنگ ترکیبی شناخت مبنا به عنوان گلوله^{۱۰} استفاده می‌شود، همان‌طور که شبکه‌های اجتماعی به مثابه سلاح پرتاب آن استفاده می‌شوند.^{۱۱} (راجی و افتخاری، ۱۳۹۸)

ث- جنگ سایبر:

موضوع سایبر یکی از زمینه‌هایی است که از دیدگاه «جوزف نای»^{۱۲} پراکنش و انتشار قدرت در جهان را نشان می‌دهد. این جنگ زیرمجموعه‌ای از «جنگ اطلاعاتی»^{۱۳} است و شامل اقداماتی

^۹ GRU

10- Information as a bullet

11- LikeWar: The Weaponization of Social Media. P. W. Singer & Emerson T- Brooking

12- Joseph Samuel Nye Jr

می‌شود که در فضای سایبر رخ می‌دهد؛ بنابراین، می‌توان جنگ سایبر را یک داستان نامتعارف هشداردهنده دانست که معمولاً بیشتر از آنچه ارتباط نزدیکی با سیاست عمومی داشته باشد، با فضای مجازی فناورانه مرتبط می‌باشد. همان‌گونه که سلاح‌های سخت‌افزاری در جنگ‌های نظامی موجودیت دولت‌ها را مورد تعرض قرار می‌دادند در جنگ‌های سایبر نیز فناوری‌های مدرن سایبر می‌توانند انواع نهادهای مالی، زیرساخت‌های حیاتی و سامانه‌های کنترلی در بخش‌های مختلف انرژی، ارتباطات، اطلاعات، حمل‌ونقل و در نهایت اذهان مردم و روحیه ملی جامعه مقصد را آماج حملات سنگین خود قرار دهند. خرابکاری سایبری، جنبه جدیدی از جنگ ترکیبی است که باعث ایجاد بی‌اعتمادی بیشتری بین رقبای می‌شود مانند جنگ پرچم‌های دروغین، مأموریت‌های انتحاری، آدم‌ربایی هواپیماهای تجاری به‌عنوان سلاح جنگ و استفاده از کمک‌های بشردوستانه برای قاچاق مواد، اسلحه و... هم‌اکنون ستیزه جویان سایبری می‌توانند اطلاعات ارزشمندی را از بخش خصوصی و دولتی سرقت و ارتباطات را مختل کرده یا زیرساخت‌های حیاتی را از بین ببرند و غیرفعال کنند. به‌عنوان شکلی از خرابکاری سایبری، بدافزار «استاکس نت» توسط ایالات متحده و رژیم صهیونیستی علیه تأسیسات هسته‌ای نطنز ایران مورد استفاده قرار گرفت. (Lord & Sharp, 2018: 7)

ج- دیپلماسی و مذاکره:

بنا بر تعریفی که «چیوکی»^{۱۴} از دیپلماسی انجام داده است، دیپلماسی به‌مثابه رفتاری ترکیبی از حالت و کلام در ذهن دیپلمات است که در نهایت دیپلمات صاحب نفوذ را به‌سوی کامیابی و پیروزی سوق می‌دهد. «دیپلماسی در مفهوم محدود آن، به شیوه مسالمت‌آمیز سیاسی در حل و فصل منازعات بین‌المللی اطلاق می‌شود که علی‌الاصول در نقطه مقابل بهره‌گیری از روش‌های قهرآمیز نظامی قرار می‌گیرد، ولی در شکل گسترده وسیع آن به معنای مدیریت سیاسی خارجی است که طی آن کلیه اقدامات را که یک دولت در روابط خارجی خود در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تجاری، مالی، فناورانه، امنیتی و نظامی انجام می‌دهد، شامل می‌شود» (Chiyuki, 2019). دیپلماسی در جنگ ترکیبی می‌تواند در کاربست مؤلفه‌های متنوع جنگ و اِجماع سازی بین بازیگران متفاوت بر سر موضوع جنگ و همچنین مشروع سازی اقدام علیه بازیگر هدف نقش مهمی را ایفا کند. دیپلماسی، صلح و مذاکره همواره به‌عنوان ابزاری برای شرطی کردن طرف مقابل قابلیت استفاده دارد. در واقع در جنگ ترکیبی شناخت مبنا، دیپلماسی نیز به‌مثابه جنگ و ادامه جنگ خواهد بود، اما به شکلی دیگر. این مهم، بازیگر هدف را در رسیدن به اهداف بازیگر عامل تحت فشار بیشتری قرار می‌دهد. (Rand think tank Report, 2018)

چ- جنگ اقتصادی و انواع تحریم‌ها:

13- Information Warfare (IW)

14- Chiyuki

جنگ اقتصادی درواقع می‌تواند ادامه دیپلماسی و مذاکره باشد و در جنگ ترکیبی همه مؤلفه‌ها در کنار هم و در یک خط قرار دارند. تحت تأثیر قرار دادن خواسته‌های یک جامعه، وابسته‌سازی و کنترل‌پذیر کردن آن، تحریم و جنگ ارزی، کاهش ارزش پول ملی، تعرفه‌گذاری‌های مختلف، جلوگیری از واردات ابزارهای پیشرفته تولید و غیره، بخشی از مؤلفه‌های جنگ اقتصادی هستند. جمهوری اسلامی ایران با مقاومتی که در برابر جبهه استکباری از خود بروز داد، همواره در معرض تهدیدات و جنگ‌های مختلفی از طرف جبهه استکباری قرار گرفته است که ازجمله می‌توان به جنگ اقتصادی وضع تحریم‌های سنگین اشاره کرد. (راجی و افتخاری، ۱۳۹۸)

ح- جنگ تبلیغاتی و رسانه‌ای:

جنگ تبلیغاتی و رسانه‌ای یکی از محورهای جنگ است که در آن شناخت و احساسات جوامع هدف، تحت تهاجم قرار می‌گیرد. «بهره‌گیری از رسانه‌ها برای تضعیف کشور هدف و بهره‌گیری از توان و ظرفیت آن‌ها اعم از مطبوعات، خبرگزاری‌ها، رادیو، تلویزیون، اینترنت و اصول تبلیغات به‌منظور دفاع از منافع ملی را «جنگ رسانه‌ای» نامیده‌اند. (مرادی، ۱۳۹۱: ۲۱) بزرگ‌نمایی، بمباران اطلاعاتی و تحریف اخبار و اذهان ازجمله کارکردهای رسانه دشمن در دنیای معاصر است. (Ilmari Kähkö, 2021)

از میان عوامل شناسایی شده، پارادایم کدگذاری انتخابی انجام شد و براساس آن ارتباط خطی میان کد ثانویه و کد محوری پژوهش شامل شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها مشخص شد. شکل (۱) پارادایم کدگذاری و به عبارت دیگر مدل فرآیند کیفی تحقیق را نشان می‌دهد.

۳-۵- جمع‌بندی مصاحبه‌های انجام شده

محمد حسین افشردی جنگ ترکیبی را چنین تعریف می‌نماید: جنگ ترکیبی نسخه‌ی روزآمد شده و کامل شده‌ای از انواع جنگ‌های گذشته تاکنون است که با هدف تغییر رفتار جامعه هدف (انفعال، تسلیم و یا براندازی) با استفاده هم‌افزا از کلیه امکانات نظامی و غیرنظامی و همه‌ی ابزارهای سخت، نیمه سخت و نرم و مدیریت تأثیرات شناختی حاصل از اقدامات خصمانه در حوزه‌های مختلف سیاسی، حقوقی، اقتصادی، فرهنگی، رسانه‌ای، اجتماعی، علم‌وفناوری، سایبری و زیست‌محیطی و در مرحله نهایی در صورت ضرورت با اقدامات نظامی، جامعه هدف را موردتهاجم قرار می‌دهد. در جنگ ترکیبی، ترکیب راهبردها و تقابل بین راهبردهای طرفین درگیر دارای اهمیت است. جنگ ترکیبی تاکنون کامل‌ترین و پیچیده‌ترین نسخه نوع جنگیدن محسوب می‌شود که عمده‌تاً بر بعد شناخت و ادراک تمرکز دارد.

غلامعلی رشید معتقد است: جنگ ترکیبی، می‌تواند ترکیبی از موارد زیر می‌باشد: جنگ روانی و رسانه‌ای، جنگ اطلاعاتی، جنگ اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی، جنگ نامنظم، جنگ سایبری، جنگ‌های زیستی و در نهایت در صورت ضرورت جنگ‌های متعارف.

در نظر سید عباس عراقچی جنگ ترکیبی دارای ویژگی‌های متعددی است لیکن به‌طور اخص می‌توان به: سرعت عمل و تصمیم‌گیری بر قوه شناخت و ادراک جامعه؛ طیف وسیعی از اقدامات بازیگران دولتی و غیردولتی؛ همگرایی حملات سایبری در ترکیب با سایر حملات؛ توسعه ابهام و پیچیدگی؛ تضعیف اعتماد عمومی؛ آسان‌تر، کم‌هزینه‌تر و کم‌خطرتر؛ حوزه‌های اطلاعاتی، شناختی و اجتماعی سنگ بنای جنگ ترکیبی؛ محیط امنیتی سیال، واردکردن آسیب واقعی با کمترین هزینه و غیرقابل‌پیش‌بینی و غافلگیری بالا، اشاره کرد.

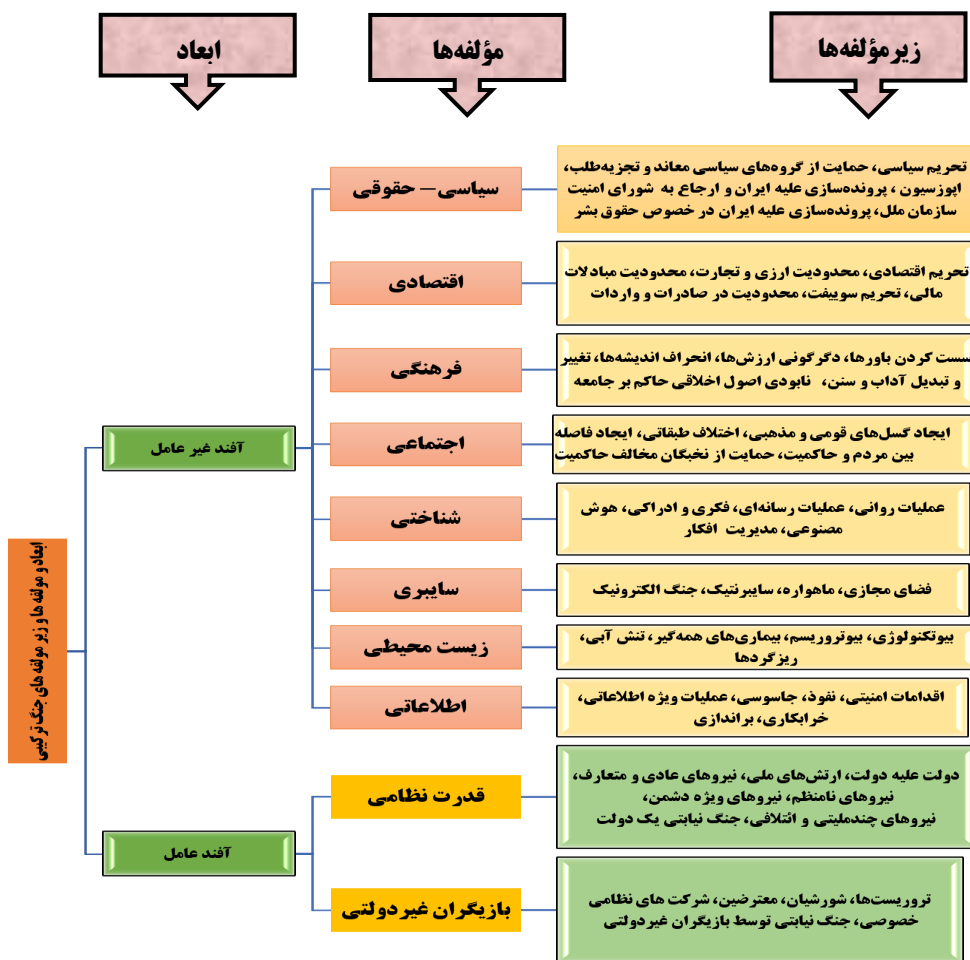
محمدحسن باقری معتقد است: جنگ ترکیبی شامل ابزار سخت، نیمه‌سخت و نرم می‌شود که هدف آن به‌کارگیری همه ظرفیت‌ها برای تأثیرگذاری در کشور مقابل است.

شهرام نوروزانی هم چنین اظهار داشتند که در مجموع جنگ‌های ترکیبی با هدف بی‌ثبات‌سازی کشور هدف و قطبی کردن یک جامعه، صورت می‌گیرد و کشور متخاصم، ایدئولوژی و افکار عمومی مردم را هدف قرار داده و سعی می‌کند با جذب سیاستمداران یا سلبریتی‌های صاحب نفوذ، زمینه را برای ورود خود به کشور هدف و بسترسازی در اذهان عمومی مهیا سازد.

علی اصغر بیک‌بیلندی هم در مصاحبه چنین تعریفی ارائه نمودند: جنگ ترکیبی، عبارت از یک جنگ آفندی است که طیفی از اقدامات آفندی غیرعامل و اقدامات آفندی عامل را شامل می‌گردد. در آفند غیرعامل دشمن از تمامی مؤلفه‌های قدرت ملی خود (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی و فناوری، جغرافیایی، فراسرمزینی و...) به جز قدرت نظامی، علیه آسیب‌پذیری‌های کشور مقابل (حریف) استفاده می‌نماید؛ تا زمینه را برای آفند عامل و استفاده از قدرت نظامی و پیروزی فراهم نماید.

۳-۶- جمع‌بندی ادبیات نظری تحقیق

ادبیات به دست آمده به روش تحلیل مضمون مورد تحلیل قرار گرفت و جهت غنای بیشتر مطالب و رفع برخی ابهامات؛ با ۱۵ نفر از مسئولین کشوری و لشکری متخصص در حوزه تحقیق با ویژگی‌های دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی، دارای آثار علمی و پژوهشی درحوزه مورد مطالعه؛ با مدرک تحصیلی دکترا مصاحبه صورت پذیرفت و در نهایت ابعاد، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های چارچوب مفهومی تحقیق به شرح زیر از ادبیات تحقیق، مبانی نظری و مصاحبه با صاحب‌نظران و خبرگان به دست آمد که در چارچوب مفهومی در شکل شماره ترسیم شده است:

شکل شماره ۴- چارچوب مفهومی پژوهش

۴- روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش به لحاظ نوع تحقیق، کاربردی و بر اساس روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد آمیخته است. جامعه آماری خبرگان پژوهش جهت انجام مصاحبه ۱۵ نفر تا رسیدن به اشباع نظری و جامعه آماری کلی پژوهش ۷۵ نفر برابر جدول زیر تعیین گردید که توزیع پرسشنامه به صورت تمام شمار برابر جدول زیر صورت پذیرفت:

جدول شماره ۱- جامعه آماری کل تحقیق

ردیف	سمت	تعداد
۱	استادان دانشگاه با مدرک تحصیلی مرتبط	۱۵
۲	فرماندهان و معاونین با جایگاه ۱۹ و به بالا	۲۰

۳	معاونت‌های عملیات و اطلاعات ستاد کل و سازمان‌های نظامی	۱۰
۴	سازمان‌های فرهنگی ن.م	۱۰
۵	سازمان‌های مرتبط در سطح کشوری	۲۰
جمع کلی		۷۵

روش گردآوری: گردآوری اطلاعات در این تحقیق با استفاده از روش‌های مطالعه‌ی کتابخانه‌ای و تحقیقات میدانی به‌صورت ترکیبی انجام شده است.

۴-۱- روایی و پایایی ابزار سنجش:

روایی: ضریب CVR این پرسش‌نامه در بین جامعه آماری خبره ۱۵ نفره مقدار تقسیم شد و به همین دلیل حداقل ضریب لاوشه قابل قبول ۰/۵۹ است در نتیجه گویه‌ها که همگی ضریب بالاتر از ۰/۶۷ دریافت کرده اند از نظر روایی مورد تأیید خبرگان هستند.

پایایی: برای پایایی پرسش‌نامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شده است و با توجه به اینکه مقدار ضریب آلفای کرونباخ به‌دست‌آمده^{۱۵} ۰/۹۸۱ می‌باشد لذا گویه‌های پرسش‌نامه مورد استفاده از قابلیت اطمینان لازم برای ادامه تحقیق برخوردار است.

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

۵-۱- ابعاد جنگ ترکیبی

جدول شماره ۲- ضریب همبستگی ابعاد تحقیق

T- TEST					
ردیف	ابعاد	ضریب همبستگی	t-value	t-value	تفسیر
۱	آفند عامل	۰.۹۳۵	۶۰.۶۳۳	۰.۰۰۰	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین بعد «آفند عامل» و «جنگ ترکیبی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران» است.
۲	آفند غیرعامل	۰.۹۹۴	۶۷۹.۶۵	۰.۰۰۰	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین بعد «آفند غیرعامل» و «جنگ ترکیبی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران» است.

جدول بالا بیانگر این است که مطابق نظر جامعه نمونه «ابعاد جنگ ترکیبی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران»، مشتمل بر دو بعد: «آفند غیرعامل» و «آفند عامل» است و بین این ابعاد و «جنگ ترکیبی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران» یک ارتباط مثبت، مستقیم و معناداری وجود دارد.

۱۵ - فرایند انجام محاسبات آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار spss انجام شده است.

۵-۲- مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های هر یک از ابعاد

مؤلفه‌های جنگ ترکیبی:

جدول شماره ۳- ضریب همبستگی مؤلفه‌های تحقیق

ردیف	بعد	مؤلفه	ضریب همبستگی	T-TEST		تفسیر
				P- value	T- value	
۱	آفند	قدرت نظامی	0.970	0.000	156.707	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «قدرت نظامی» و بعد «آفند عامل» است.
۲	عامل	بازیگران غیردولتی	0.820	0.000	14.502	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «بازیگران غیردولتی» و بعد «آفند عامل» است.
۳	آفند غیر عامل	شناختی	0.940	0.000	55.796	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «شناختی» و بعد «آفند غیر عامل» است.
۴		اقتصادی	0.936	0.000	84.485	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «اقتصادی» و بعد «آفند غیر عامل» است.
۵		اجتماعی	0.934	0.000	78.661	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «اجتماعی» و بعد «آفند غیر عامل» است.
۶		سایبری	0.925	0.000	59.919	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «سایبری» و بعد «آفند غیر عامل» است.
۷		فرهنگی	0.920	0.000	58.883	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «فرهنگی» و بعد «آفند غیر عامل» است.
۸		اطلاعاتی	0.912	0.000	47.583	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «اطلاعاتی» و بعد «آفند غیر عامل» است.
۹		سیاسی و حقوقی	0.885	0.000	18.164	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «سیاسی و حقوقی» و بعد «آفند غیر عامل» است.
۱۰		زیست محیطی	0.852	0.000	14.808	نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه «زیست محیطی» و بعد «آفند غیر عامل» است.

الف) بعد «آفند عامل»: مؤلفه‌های این بعد شامل: «قدرت نظامی» با ضریب مسیر ۰.۹۷۰ و «بازیگران غیردولتی» با ضریب مسیر ۰.۸۲۰ می‌باشند و با توجه به مقادیر P-Values که ۰/۰۰۰ محاسبه شده و کمتر از ۰.۰۵ است و مقادیر T-Values که بیشتر از ۱.۹۶ محاسبه شده است، بیانگر این مطلب است که این مؤلفه‌ها با اطمینان ۰/۹۵ معنادار هستند.

ب) بعد «آفند غیر عامل»: مؤلفه‌های این بعد شامل: «شناختی» با ضریب مسیر ۰.۹۴۰، «اقتصادی» با ضریب مسیر ۰.۹۳۶، «اجتماعی» با ضریب مسیر ۰.۹۳۴، «سایبری» با ضریب مسیر ۰.۹۲۵، «فرهنگی» با ضریب مسیر ۰.۹۲۰، «اطلاعاتی» با ضریب مسیر ۰.۹۱۲، «سیاسی و

حقوقی» با ضریب مسیر ۰.۸۸۵ و «زیست‌محیطی» با ضریب مسیر ۰.۸۵۲ می‌باشند و با توجه به مقادیر P-Values که ۰/۰۰۰ محاسبه شده و کمتر از ۰.۰۵ است و مقادیر T-Values که بیشتر از ۱.۹۶ محاسبه شده است، بیانگر این مطلب است که این مؤلفه‌ها با اطمینان ۰/۹۵ معنادار هستند.

زیرمؤلفه‌های هر یک از مؤلفه‌های جنگ ترکیبی:

جدول شماره ۴- زیرمؤلفه‌های جنگ ترکیبی

بعد	مؤلفه	زیرمؤلفه	وزن	P-values	T-values
آئند غیر عامل	سیاسی و حقوقی	تحریم سیاسی	۰.۸۰۰	۱۰.۶۴۸	۰.۰۰۰
		حمایت از گروه‌های سیاسی معاند و تجزیه طلب	۰.۸۷۸	۳۱.۹۸۱	۰.۰۰۰
		اپوزسیون	۰.۷۵۷	۹.۹۲۷	۰.۰۰۰
		پرونده‌سازی علیه ایران و ارجاع به کنوانسیون ژنو	۰.۷۷۳	۱۱.۶۳۹	۰.۰۰۰
		پرونده‌سازی علیه ایران و ارجاع به شورای امنیت	۰.۷۷۹	۱۶.۶۱۷	۰.۰۰۰
		پرونده‌سازی علیه ایران و ارجاع به کنوانسیون حقوق بشر	۰.۷۰۰	۹.۱۹۲	۰.۰۰۰
	اقتصادی	تحریم اقتصادی	۰.۷۷۹	۱۲.۵۰۰	۰.۰۰۰
		محدودیت ارزی و تجارت	۰.۸۵۳	۲۲.۲۲۲	۰.۰۰۰
		محدودیت مبادلات مالی	۰.۹۳۴	۵۹.۸۶۱	۰.۰۰۰
		تحریم سوئیفت	۰.۷۲۹	۸.۷۴۳	۰.۰۰۰
		محدودیت در صادرات و واردات	۰.۸۳۸	۱۷.۲۳۲	۰.۰۰۰
	فرهنگی	سست کردن باورها	۰.۷۲۹	۱۰.۰۸۷	۰.۰۰۰
		دگرگونی ارزش‌ها	۰.۸۵۱	۱۷.۳۲۰	۰.۰۰۰
		انحراف اندیشه‌ها	۰.۸۲۱	۱۶.۷۲۶	۰.۰۰۰
		تغییر آداب و سنن	۰.۸۵۸	۲۸.۳۱۸	۰.۰۰۰
		تبدیل آداب و سنن	۰.۸۴۰	۲۷.۱۰۴	۰.۰۰۰
		نابودی اصول اخلاقی حاکم بر جامعه	۰.۸۴۷	۲۵.۲۱۰	۰.۰۰۰
	اجتماعی	ایجاد گسل‌های قومی	۰.۹۱۱	۵۲.۴۸۸	۰.۰۰۰
		ایجاد گسل‌های مذهبی	۰.۸۴۵	۲۰.۳۵۷	۰.۰۰۰
		اختلاف طبقاتی	۰.۸۲۶	۱۵.۴۴۰	۰.۰۰۰
		ایجاد فاصله بین مردم و حاکمیت	۰.۷۹۹	۱۳.۹۳۸	۰.۰۰۰
		حمایت از نخبگان مخالف حاکمیت	۰.۸۲۹	۱۹.۵۶۰	۰.۰۰۰
	شناختی	عملیات روانی	۰.۹۰۱	۳۷.۳۷۱	۰.۰۰۰
		عملیات رسانه‌ای	۰.۸۸۲	۲۷.۰۱۱	۰.۰۰۰
		فکری و ادراکی	۰.۸۵۲	۲۵.۳۷۷	۰.۰۰۰
		هوش مصنوعی	۰.۸۳۳	۱۵.۲۱۳	۰.۰۰۰
		مدیریت افکار و اذهان	۰.۷۹۷	۱۲.۴۶۷	۰.۰۰۰
		فضای مجازی	۰.۷۹۵	۱۵.۵۲۵	۰.۰۰۰

بعد	مؤلفه	زیرمؤلفه	بار	P- val ues	T-val ues
آفند عامل	زیست محیطی	ماهواره	0.797	12.566	0.000
		سایبرنتیک	0.888	21.318	0.000
		جنگ الکترونیک	0.869	31.488	0.000
		بیوتکنولوژی	0.752	9.457	0.000
		بیوتروریسم	0.844	19.556	0.000
		بیماری‌های همه‌گیر	0.726	8.474	0.000
		تنش آبی	0.736	10.411	0.000
		ریزگردها	0.885	30.289	0.000
	اطلاعاتی	اقدامات امنیتی	0.745	13.331	0.000
		نفوذ	0.807	17.608	0.000
		جاسوسی	0.818	19.252	0.000
		عملیات ویژه اطلاعاتی	0.633	7.282	0.000
		خرابکاری	0.735	12.213	0.000
		براندازی	0.801	17.338	0.000
	قدرت نظامی	دولت علیه دولت	0.871	25.543	0.000
		ارتش‌های ملی	0.862	23.840	0.000
		نیروهای عادی و متعارف	0.949	83.761	0.000
		نیروهای نامنظم	0.786	13.626	0.000
		نیروهای ویژه دشمن	0.842	19.805	0.000
		نیروهای چندملیتی و ائتلافی	0.875	33.881	0.000
		جنگ نیابتی یک دولت	0.927	62.744	0.000
	بازگرازان غیردولتی	تروریست‌ها	0.756	14.967	0.000
		شورشیان	0.682	7.865	0.000
		معترضین	0.723	9.218	0.000
		شرکت‌های نظامی خصوصی	0.762	13.928	0.000
		جنگ نیابتی توسط بازیگران غیردولتی	0.736	10.823	0.000

۱) تفسیر مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های بعد «آفند غیرعامل»: پس از انجام مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی

(مصاحبه با صاحب‌نظران)، تعداد ۸ مؤلفه که از نگاه جامعه نمونه با اطمینان ۰/۹۵ بر بعد «آفند غیرعامل» معنادار است و ۴۲ زیرمؤلفه احصاء گردید که پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات به وسیله نرم‌افزار پی‌ال‌اس، بار عاملی تمامی زیرمؤلفه‌ها بیشتر از ۰/۶ محاسبه گردید. لذا هر کدام از زیرمؤلفه‌ها از قدرت تبیین خوبی برای مؤلفه «مربوط به خود» برخوردارند.

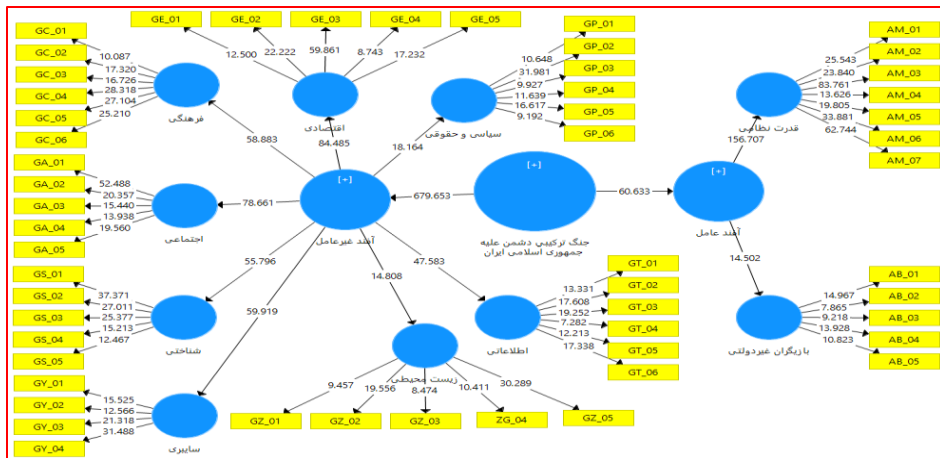
۲) تفسیر مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های بعد «آفند عامل»: پس از انجام مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی

(مصاحبه با صاحب‌نظران)، تعداد ۲ مؤلفه که از نگاه جامعه نمونه با اطمینان ۰/۹۵ بر بعد «آفند عامل» معنادار است و ۱۲ زیرمؤلفه احصاء گردید که پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات به وسیله نرم‌افزار پی‌ال‌اس -

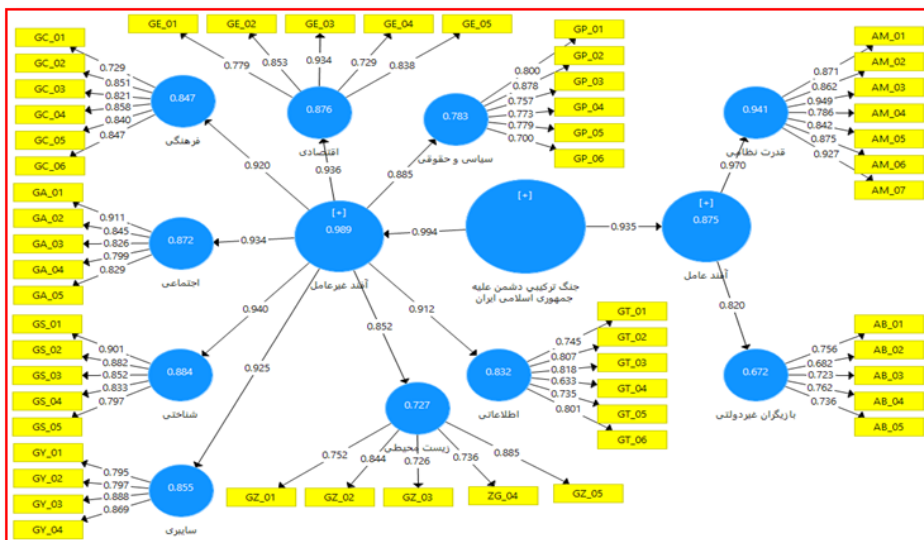
اس، بار عاملی تمامی زیرمؤلفه‌ها بیشتر از ۰.۶ محاسبه گردید. لذا هر کدام از زیرمؤلفه‌ها از قدرت تبیین خوبی برای مؤلفه «مربوط به خود» برخوردارند

۵-۳- روابط بین ابعاد، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های جنگ ترکیبی

نمودار شماره ۱- مدل بیرونی انعکاسی اولیه در حالت تخمین ضرایب مسیر

نمودار شماره ۲- مدل بیرونی انعکاسی اولیه در حالت تخمین ضرایب معناداری

محاسبات آماری انجام شده نشان می‌دهد، روابط بین دو بعد آفند غیرعامل و آفند عامل با مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های احصا شده مطابق نظر جامعه نمونه، به شرح ذیل می‌باشد:

✓ مقدار ضریب مسیر نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معناداری بین «دو بعد آفند غیرعامل و آفند عامل» و «مؤلفه‌های» مربوطه وجود دارد و این رابطه با اطمینان ۹۵ درصد «مثبت و معنادار» می‌باشد.

✓ با توجه به اینکه مقادیر بارهای عاملی همه زیرمؤلفه‌ها، بیشتر از ۰.۶ محاسبه گردیده است؛ بنابراین روابط مثبت و معناداری بین «مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها وجود دارد و این روابط با اطمینان ۹۵ درصد «مثبت و معنادار» می‌باشند.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

- تعریف جنگ ترکیبی بر اساس یافته‌های این پژوهش:

جنگی است از سمت کشوری با تراز قدرت بالاتر؛ در دو بعد هجومی آفند غیر عامل و آفند عامل که در پیوند با یکدیگر بوده و علیه یک کشور با تراز قدرت پایین‌تر طراحی و اجرا می‌گردد. در آفند غیرعامل دشمن از تمامی مؤلفه‌های قدرت ملی خود (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی و فناوری و...) به‌جز قدرت نظامی، با هدف جدایی بین مردم و حاکمیت کشور تحت تهاجم، بر علیه آسیب‌پذیری‌های کشور مقابل (حریف) استفاده می‌نماید؛ تا زمینه را برای آفند عامل و استفاده از قدرت نظامی فراهم و پیروزی را میسر سازد.

در آفند غیرعامل، هدف تهاجم کننده، افزایش آسیب‌پذیری کنشگر تهاجم شونده است. در نتیجه تهاجم شونده مجبور است از ظرفیت‌ها و منابع خود جهت کاهش آسیب‌پذیرها استفاده نماید لذا به‌تدریج منابعی که باید در توسعه کشور تهاجم شونده استفاده شود، صرف رفع و ترمیم ضعف‌ها و آسیب‌پذیری‌ها می‌شود. این اتفاق رفته‌رفته باعث کاهش ظرفیت‌های توسعه‌ای شده و موجب نارضایتی عمومی جامعه می‌گردد و تاب‌آوری اجتماعی را بشدت کاهش می‌دهد. در نتیجه به‌تدریج حاکمیت تهاجم شونده کارآمدی پاسخ به تهدیدات را از دست خواهد داد.

از طرفی به علت کاهش منابع و فشارها اقتصادی و عدم توانایی دولت در رفع مشکلات اقتصادی، بین مردم و حاکمیت شکاف ایجاد شده که این مهم باعث کاهش اعتبار دولت و در نتیجه کاهش اعتماد عمومی نسبت به حاکمیت یا به عبارتی کاهش سرمایه اجتماعی در جامعه می‌گردد و به دنبال آن مردم از سیاست‌های دولت حمایت نمی‌کنند و این مهم خودبه‌خود فرایند جنگ ترکیبی را کامل نموده و زمینه را برای مرحله بعد که آفند عامل است؛ فراهم می‌کند. درواقع آفند عامل تیر خاصی است که کنشگر تهاجم کننده به کشور تهاجم شونده می‌زند تا پیروزی را از آن خود کند. یا به عبارتی استفاده از قدرت سخت آخرین مرحله از جنگ ترکیبی است. شایان‌ذکر است فرایند آمریکا در جنگ ترکیبی ابتدا ایجاد پرونده‌سازی، امنیتی نمودن پرونده، تشکیل ائتلاف، ایجاد

دیواره آتش و در نهایت اقدام یا جنگ سخت است. پس به صراحت می‌توان گفت؛ ویژگی‌های جنگ ترکیبی دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران چندبعدی، دارای ابهام، فرماندهی چندوجهی و به صورت اقدامات هم‌زمان می‌باشد.

- ابعاد جنگ ترکیبی چیست؟

در بررسی ادبیات تحقیق، اسناد و مدارک و مصاحبه با صاحب‌نظران و همچنین نتایج تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه‌ها، مشخص گردید که ابعاد جنگ ترکیبی شامل دو بعد ذیل می‌باشد:

الف) بعد آفند غیرعامل و ب) بعد آفند عامل

- مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های هر یک از ابعاد جنگ ترکیبی چیست؟

۱- مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های بعد آفند غیرعامل شامل موارد زیر است:

مؤلفه شناختی	مؤلفه اقتصادی	مؤلفه اجتماعی	مؤلفه سایبری
- عملیات روانی؛ - عملیات رسانه‌ای؛ - فکری و ادراکی؛ - هوش مصنوعی؛ - مدیریت افکار و اذهان	- محدودیت مبادلات مالی؛ - محدودیت ارزی و تجارت؛ - محدودیت در صادرات و واردات؛ - تحریم اقتصادی؛ - تحریم سوئیفت.	- ایجاد گسل‌های قومی؛ - ایجاد گسل‌های مذهبی؛ - حمایت از نخبگان مخالف حاکمیت؛ - اختلاف طبقاتی؛ - ایجاد فاصله بین مردم و حاکمیت.	- سایبرنتیک؛ - جنگ الکترونیک؛ - ماهواره؛ - فضای مجازی.
مؤلفه فرهنگی	مؤلفه اطلاعاتی	مؤلفه زیست‌محیطی	مؤلفه سیاسی و حقوقی
- تغییر آداب و سنن؛ - دگرگونی ارزش‌ها؛ - نابودی اصول اخلاقی - حاکم بر جامعه؛ - تبدیل آداب و سنن؛ - انحراف اندیشه‌ها؛ - سست کردن باورها.	- جاسوسی؛ - نفوذ؛ - براندازی؛ - اقدامات امنیتی؛ - خرابکاری؛ - عملیات ویژه اطلاعاتی.	- بیماری‌های همه‌گیر - ریزگردها؛ - بیوتروریسم؛ - بیوتکنولوژی؛ - تنش آبی؛	- حمایت از گروه‌های سیاسی معاند و تجزیه طلب؛ - تحریم سیاسی؛ - پرونده‌سازی علیه ایران و ارجاع به شورای امنیت سازمان ملل؛ - پرونده‌سازی علیه ایران و ارجاع به کنوانسیون ژنو؛

۲- مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های بعد آفند عامل شامل موارد زیر است:

مؤلفه قدرت نظامی	ب) مؤلفه بازگران غیر دولتی
- نیروهای عادی و متعارف؛ - جنگ نیابتی یک دولت؛ - نیروهای چندملیتی و ائتلافی؛ - دولت علیه دولت؛ - ارتش‌های ملی؛ - نیروهای ویژه دشمن؛ - نیروهای نامنظم	- شرکت‌های نظامی خصوصی؛ - تروریست‌ها؛ - جنگ نیابتی توسط بازگران غیردولتی؛ - معتزین؛ - شورشیان.

- روابط بین ابعاد، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های جنگ ترکیبی چگونه است؟

محاسبات آماری انجام شده نشان می‌دهد، روابط بین دو بعد آفند غیرعامل و آفند عامل با مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های احصا شده مطابق نظر جامعه نمونه، به شرح ذیل می‌باشد:

✓ مقدار ضریب مسیر نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معناداری بین «دو بعد آفند غیرعامل و آفند عامل» و «مؤلفه‌های» مربوطه وجود دارد و این رابطه با اطمینان ۹۵ درصد «مثبت و معنادار» می‌باشد.

✓ با توجه به اینکه مقادیر بارهای عاملی همه زیرمؤلفه‌ها، بیشتر از ۰.۶ محاسبه گردیده است؛ بنابراین روابط مثبت و معناداری بین «مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها وجود دارد و این روابط با اطمینان ۹۵ درصد «مثبت و معنادار» می‌باشند.

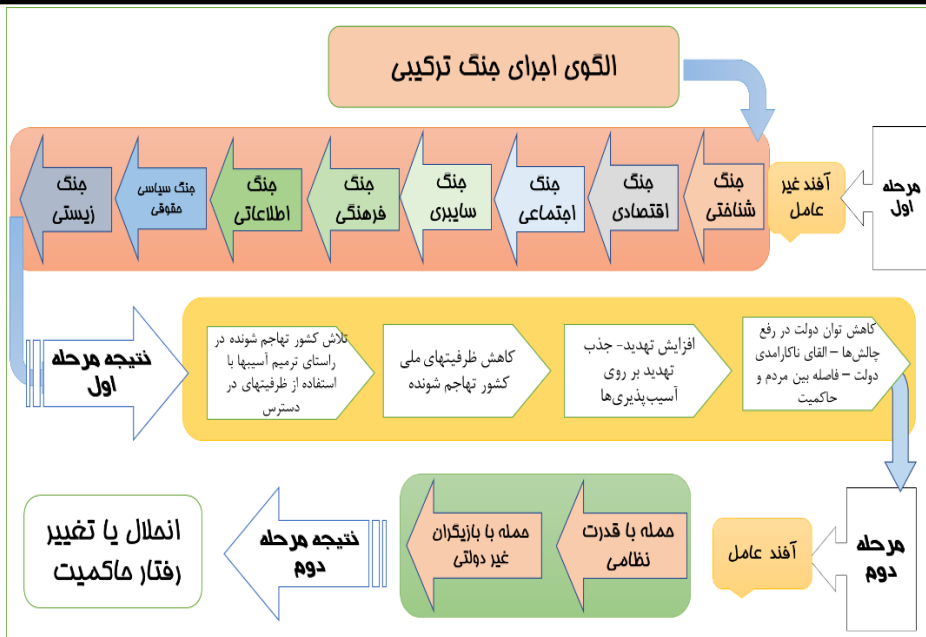
-تفسیر الگوی تحقیق:

بنا بر شکل شماره پنج، بررسی‌های انجام‌شده در این تحقیق نشان می‌دهد دو بعد الگوی اجرای جنگ ترکیبی شامل: «آفند غیرعامل» و «آفند عامل» به‌صورت مکمل بر جنگ هیبریدی تأثیرگذار می‌باشند، ولی میزان تأثیرگذاری آن‌ها از نگاه جامعه نمونه متفاوت است.

جامعه نمونه این اعتقاد را داشتند که بعد «آفند غیرعامل» تأثیرگذارتر از بعد دیگر یعنی بعد «آفند عامل» است. تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که بین بعد «آفند غیرعامل» با «الگوی جنگ ترکیبی»، یک همبستگی مستقیم و مثبت وجود دارد. در واقع می‌توان گفت که این بعد نشان می‌دهد به میزان افزایش/کاهش بهره‌گیری دشمن از ۸ مؤلفه بعد «آفند غیرعامل» همچون: بعد «اجتماعی، اطلاعاتی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سایبری، سیاسی و حقوقی، شناختی و فرهنگی» و ۴۲ زیرمؤلفه آن، میزان شدت جنگ ترکیبی، افزایش/کاهش خواهد یافت.

یافته‌های این تحقیق دلالت بر این امر دارد که بایستی اقدامات مقابله‌ای به‌طور مستمر مرتبط با هر کدام از مؤلفه‌های بعد «آفند غیرعامل» با زیرمؤلفه‌های احصاء شده آن‌ها، صورت پذیرد تا دشمن را از ورود به حوزه آفند عامل منصرف نماید. می‌توان گفت؛ به میزان اتخاذ سیاست‌های کارآمد و مناسب و افزایش کسب آمادگی و اقدامات مقابله‌ای مرتبط با مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های بعد «آفند غیرعامل»، میزان تحقق منافع و اهداف در جنگ ترکیبی دشمن کاهش خواهد یافت.

در این تحقیق مشخص شد که از نگاه جامعه آماری مؤلفه‌های «شناختی»، «اقتصادی» و «اجتماعی» به ترتیب مهم‌ترین مؤلفه‌های اثرگذار بر این بعد می‌باشند.

شکل شماره ۵- الگوی اجرای جنگ ترکیبی

یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که بعد آفند عامل مرحله بعد از آفند غیر عامل می‌باشد و در نتیجه تحقق مرحله اول، کشور تهاجم شونده تمام تلاش خود را در جهت ترمیم آسیب‌ها با استفاده از ظرفیت‌های در دسترس خود به کار خواهد گرفت که این تلاش موجب کاهش ظرفیت‌های ملی شده و باعث جذب تهدیدات جدید بر روی آسیب‌پذیری‌ها خواهد شد و نهایتاً کاهش توان دولت در رفع چالش‌ها و جدایی مردم از حاکمیت را فراهم خواهد ساخت و زمانی که این جدایی حادث شد دشمن اقدام به مرحله دوم جنگ یعنی آفند عامل (اقدام سخت نظامی) با استفاده از دو مؤلفه: «قدرت نظامی» و «بازیگران غیر دولتی» می‌نماید در صورت تحقق مراحل بالا کشور هدف یا تسخیر و یا رفتار خود را تغییر خواهد داد.

پیشنهادهای تحقیق

بر اساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق، پیشنهاد می‌گردد:

- الگوی دفاع بومی در برابر جنگ ترکیبی بر مبنای فرایند و الگوی به دست آمده در اختیار تصمیم سازان و تصمیم گیران حوزه‌های مربوطه قرار گیرد.
- حوزه های علمیه، اساتید دانشگاه ها، مدیران و فرماندهان مرتبط با حوزه جنگ شناختی (مهمترین بخش آفند غیر عامل در جنگ ترکیبی) نسبت به بصیرت افزایی در جامعه با استفاده از تمام ابزارهای در دسترس، علی الخصوص در بین جوانان دانشگاهی و دبیرستانی اقدامات لازم را به عمل آورند.
- مسئولان حوزه امنیت در کشور نسبت به پایش و رصد ابعاد، مولفه ها و ... تهدیدات در هر زمان اقدام تا کشور دچار غافلگیری راهبردی نشود.

- بر اساس نتایج تحقیق که مبین پیوند بین آفند غیرعامل و آفند عامل در جنگ‌های هیبریدی می‌باشد و معنی خاص‌تر هیبرید در زبان فارسی (پیوند) پیشنهاد می‌شود از واژه جنگ پیوندی به جای جنگ ترکیبی استفاده گردد.
- وزارت امور خارجه نسبت به تحلیل تهدیدات سیاسی، عضویت و شرکت در ائتلاف‌های بین‌المللی، ارتقاء قدرت نرم و ترویج ارزش‌ها و ایدئولوژی‌ها، رفع تحریم‌ها و مذاکرات بین‌المللی اقدامات لازم را به عمل آورد.

۷- منابع:

- قرآن کریم، ترجمه استاد مهدی الهی قمشه‌ای.
 - تدابیر، فرامین و بیانات حضرت آیت الله العظمی امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) قابل دسترس در <https://farsi.khamenei.ir> سرچ
 - آرتم براتکو، دنیس زاهارچوک، والنتین زولکا (۲۰۲۱)، جنگ ترکیبی؛ تهدیدی برای امنیت ملی دولت
 - افشردی، محمدحسین و شیخ، علیرضا. (۱۳۹۸). بررسی نیازها، قابلیت‌ها و توانمندی‌های فرماندهی و مدیریت در عرصه جنگ‌های آینده ج.ا. ایران، تهران: فصلنامه راهبرد دفاعی.
 - بنی فاطمه، حسین. (۱۳۹۹). تحلیل جامعه‌شناختی تهاجم فرهنگی، تهران: انتشارات سمت.
 - دهکردی، علی و منشادی، محمدعلی و ولوی، محمدرضا و زواره، سیدمسعودرضا. (۱۳۹۹). «الگوی راهبردی نظام نوآوری فناورانه دفاعی در جنگ ترکیبی». مطالعات دفاعی استراتژیک.
 - مرتضی خسروان جم، مرتضی علویان، حسین رفیع (۱۴۰۰) رساله با موضوع تقابل غرب با جمهوری اسلامی ایران در بستر جنگ هیبریدی
 - محمدهادی راجی، اصغر افتخاری (۱۳۹۸). جنگ ترکیبی غرب در برابر جمهوری اسلامی ایران (تحلیل ابعاد و روش‌ها)، نشریه علمی سیاست دفاعی
- پ- مصاحبه شونده‌گان
- افشردی، محمدحسین. (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری دانشجویان گروه مطالعاتی دوره ۳۱ دفاع ملی، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۱/۱۶.
 - باقری، محمد حسن. (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری دانشجویان گروه مطالعاتی دوره ۳۱ دفاع ملی، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۱/۲۹.
 - بیک‌بیلندی، علی اصغر. (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری دانشجویان گروه مطالعاتی دوره ۳۱ دفاع ملی، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۲/۲۰.

- رشید، غلامعلی. (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری دانشجویان گروه مطالعاتی دوره ۳۱ دفاع ملی، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۱/۳۰
 - عراقچی، سید عباس. (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری دانشجویان گروه مطالعاتی دوره ۳۱ دفاع ملی، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۲/۶
 - نوروزانی، شهرام. (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری دانشجویان گروه مطالعاتی دوره ۳۱ دفاع ملی، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۲/۴
- ت- منابع لاتین
- Andrew. M. (2020). Understanding hybrid warfare, Mumford of International Affairs.
 - Alexander Lott. (2022). The Concept of Hybrid Threats, Journal of Strategic Security.
 - Mark Voyager. (2021). What is the reality of "hybrid warfare"? <https://cepa.org/article/what-is-hybrid-warfare-really>.
 - Linda Robinson, Todd C. Helmus, Raphael S. Cohen, Alireza Nader, Andrew Radin, Madeline Magnuson, Katya Migacheva (۲۰۱۸) Modern Political Warfare -Published by the RAND Corporation
 - (Munich Security Report, 2021: 21).
 - (Munich Security Report, 2015: 35)
 - DeBenedictis, Kent. (2020). Russian 'Hybrid Warfare' and the Annexation of Crimea: The Modern Application of Soviet Political Warfare, NATO Library.
 - Thiele, Ralph, ed. (2017). Hybrid Warfare: Future and Technologies, NATO Library.
 - Williamson Murray and Peter Mansoor. (2066). Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present, Journal of Military and Strategic Studies.
 - Chiyuki, Madoka Futamura, and Alessio Patalano. (2019). Ao "Introduction hybrid warfare" in Asia: its meaning and shape, The Pacific Review.
 - Ilmari Kähkö. (2021). The Evolution of Hybrid W olution of Hybrid Warfare: Implications for Str e: Implications for Strategy and the, The US Army War College Quarterly: Parameters Volume 51 Number 3 Article 11.